

УДК 323.232:654.164]:94(477)“1920/1921”

Інформаційна та пропагандистська діяльність Української Народної Республіки (УНР) 1920–1921 років

Майя НАГОРНЯК

канд. філол. н., доц.

Київський національний
університет імені Тараса
Шевченка

вул. Ю. Ілленка, 36/1,
04119, м. Київ, Україна

maya_nag@ukr.net

ORCID ID 0000–0002–2197–1338

© Нагорняк М., 2022

В історії українського державотворення надзвичайно вагому роль відіграє буремний період 1920–1921 років, який ознаменувався утвердженням Української Народної Республіки (УНР). Покладено початок розумінню суспільнобудівничої місії ефективних комунікацій, усвідомленню першорядного значення інформаційної і пропагандистської діяльності в еволюційних процесах становлення України на мапах Європи другого десятиліття ХХ століття. Суспільнополітичні виклики потребували відкритого системного поширення і популяризації як фактів, так і коментарів задля правдивого інформування громадської думки про події внутрішнього й зовнішнього життя, а також із метою недопущення недостовірної інформації про молоду Українську державу у світі. Зважаючи на це, забезпечення української і закордонної спільнот достовірною, повновичерпною інформацією та всеосяжна пропаганда України на всіх рівнях визначали державну політику УНР.

З огляду на зазначене, метою даної розвідки є з'ясувати питання того, в чому полягала інформаційна та пропагандистська діяльність Української Народної Республіки (УНР) 1920–1921 років, за допомогою яких механізмів тогочасним очільникам удавалося забезпечити ефективність як внутрішніх, так і зовнішніх комунікацій. Для досягнення мети використовувалися такі методи: метод вивчення емпіричного матеріалу (архівних документів), описовий метод, метод узагальнення.

Унаслідок опрацьованих матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України встановлено, що лівову частку інформаційної і пропагандистської роботи було покладено на Міністерство Преси та Пропаганди (тут і надалі всі слова вжито з великої літери відповідно до тогочасних документів — Авт.) на чолі з політичним діячем О. Назаруком, яке було сформовано в уряді В. Чехівського. В межах Міністерства діяв спеціальний відділ, який опікувався інформуванням української еміграції на території Польщі про боротьбу народу Української Народної Республіки за свої права та з ворожим для нього впливом більшовицької росії. Після звільнення України від влади більшовиків гостро постало питання щодо налагодження телеграфного зв'язку з різними місцевостями держави, з іншими країнами, через що урядовці працювали над відбудовою на терені України державної радіотелеграфної сітки.

Пошуки уряду УНР шляхів установалення комунікацій усередині країни та поза її межами, здійснення інформаційної та пропагандистської діяльності мають неочіненне значення для історії країни, що засвідчує прагнення очільників і пересічних громадян будувати міцну й потужну Українську державу.

Ключові слова: Українська Народна Республіка (УНР), інформаційна та пропагандистська діяльності, Міністерство Преси та Пропаганди.

INFORMATION AND PROPAGANDA ACTIVITY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (UPR) IN THE PERIOD 1920–1921

Maiia Nahorniak

PhD in Philology, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
36/1, Yu. Illenko St., 04119, Kyiv, Ukraine
maya_nag@ukr.net
ORCID ID 0000–0002–2197–1338

The turbulent period of 1920–1921, which was marked by the establishment of the Ukrainian People's Republic (UPR), plays an extremely important role in the history of Ukrainian statehood. Since then begun the understanding of the social-building mission of effective communications, the awareness of the paramount importance of information and propaganda activities of the UPR in the evolutionary processes of Ukraine's formation on the maps of Europe in the second decade of the twentieth century. Socio-political challenges required open systematic dissemination and popularization of both facts and comments to truthfully inform public opinion about the events of internal and external life, as well as to prevent inaccurate information about the young Ukrainian state in the world. Because of this, providing the Ukrainian and foreign communities with reliable, full information and comprehensive propaganda of Ukraine at all levels determined the state policy of the Ukrainian People's Republic.

Given the above, the purpose of this research is to clarify the question of what was the information and propaganda activities of the Ukrainian People's Republic (UPR) 1920–1921, through which mechanisms the then leaders managed to ensure the effectiveness of both internal and external communications. To achieve this goal, the following methods were used: the method of studying empirical material (archival documents), descriptive method, generalization method.

As a result of the materials of the Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine, it was established that the lion's share of information and propaganda work was entrusted to the Ministry of Press and Propaganda headed by politician O. Nazaruk, which was formed in V. Chekhovskiy's government. Within the Ministry, there was a special department, which took care of informing the Ukrainian emigration on the territory of Poland about the struggle of the Ukrainian people for their rights and with the hostile influence of Bolshevik Russia. After the liberation of Ukraine from the Bolshevik power, the issue of establishing telegraph communication with various parts of the country and other countries became acute, which led government officials to work on rebuilding the state radio and telegraph network in Ukraine.

The search of the UNR government for ways to establish communications inside and outside the country, information, and advocacy activities are invaluable for the history of Ukraine, which testifies to the desire of state dignitaries to build a strong and powerful state.

Keywords: Ukrainian People's Republic (UPR), information and propaganda activities, Ministry of Press and Propaganda.

Актуальність проблеми

Кожний історичний період становлення країни потребує системних дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб, держави, та поширення фактів, тверджень, світогляду задля впливу на суспільну думку. Не стала винятком і буремна, суперечлива суспільнополітична доба другого десятиліття ХХ століття, що мала вияв у непересічних подіях, як от: перша світова війна, жовтневий переворот 1917 року в росії, національно-визвольні рухи на українських теренах, проголошення і утвердження Української Народної Республіки (УНР) 1917–1921 років. Напрочуд складними виявилися 1920–1921 роки як час звільнення українських територій від більшовицької влади та намагання утвердити всередині країни й поза її межами суверенність УНР. Немає сумнівів у тім, що ці вагомні системоутворюючі процеси повинні спиратися на два визначальні чинники державної політики — інформаційну та пропагандистську діяльності. Без докладного інформування про стратегічні цілі й завдання, роз'яснення тактичних дій, інтерпретування спектру поглядів, точок зору, зумовлених ними, поширення і популяризацію світоглядних ідей, знань, тверджень та інших відомостей зусилля держави будь-якої країни приречені на поразку. Ідеологи, будівничі молодій Україні повною мірою усвідомлювали важливість здійснення означеного, про що свідчить їхня бурхлива діяльність у згаданих царинах.

Постановка проблеми

Проблема, яка розглядається у статті, може бути окреслена як повна відсутність знань про вагомий аспект функціонування Української Народної Республіки 1920–1921 років, зумовлений урядовою діяльністю у галузі інформації й пропаганди.

Стан вивчення проблеми

Говорячи про інформаційну та пропагандистську діяльності Української Народної Республіки (УНР) періоду 1920–1921 років, не можна не помітити того факту, що дослідники історії України більшою мірою вивчали функціонування урядових структур як офіційних інституцій у цілому, не загострюючи увагу на щоденній, рутинній роботі окремих міністерств і відомств. Важливі питання висвітлені у наукових працях вітчизняних істориків В. Барана (2005), В. Верстюка (1995–1996), С. Віднянського (2001, 2007, 2008), В. Гриневича (2003, 2004), Г. Касьянова (1992, 1996), М. Кармазіної (2007, 2014), В. Ковалю (2003, 2007), С. Кульчицького (2007), Ю. Левенця (2007, 2011), М. Михальченка (1998, 2004), Л. Нагорної (1995, 1997, 2002), Р. Пирога (1996, 2000), В. Смоля (2003, 2004), Ю. Шаповала (2001, 2002, 2007, 2010) та інших.

Варто додати і ту вагому обставину, що впродовж усього радянського періоду події, які відбувалися у 20-х роках ХХ століття, до-

сліджувалися українськими, а також російськими вченими виключно з позицій жовтневого перевороту, діяльності більшовицької партії на чолі із В. І. Леніним, себто в тісному взаємозв'язку з тогочасним політичним контекстом, вигідним радянській владі.

Невирішені питання. Із огляду на зазначене вище, вивчення потребують питання, зумовлені суб'єктністю здійснення інформаційної та пропагандистської діяльності Української Народної Республіки (УНР) 1920–1921 років, а саме особливостей функціонування такого вагомого урядового підрозділу, як Міністерство Преси та Пропаганди, його ініціатив щодо запуску системи оповіщення у країні.

Завдання статті.

1. З'ясувати місце й роль Міністерства Преси та Пропаганди у царині інформаційної й пропагандистської діяльності Української Народної Республіки (УНР) 1920–1921 років, а також його структурного підрозділу — відділу преси, який опікувався інформуванням української еміграції на території Польщі.

2. Виявити, що власний друкований орган Міністерства Преси та Пропаганди «УКРАІНПРЕС» став рішучим контрзаходом у припиненні потоку неправдивої інформації із російських джерел про діяльність УНР.

3. Наголосити на важливому значенні в інформаційній та пропагандистській діяльності такого архіважливого документа, як Нота уряду УНР до народів та представників держав світу, а також інших урядових документів — доповідей міністрів, директорів департаментів Міністерства Преси та Пропаганди з метою напрацювання ефективних комунікацій усередині країни та назовні.

Виклад основного матеріалу

Українська Народна Республіка як українська держава, яка в 1917–1921 роках контролювала території центральної, східної та південної України і постала на місці південно-західних губерній Російської імперії, населених переважно українцями, в 1920–1921 роках опинилася у надзвичайно складному політичному та економічному становищах.

З огляду на те, що на початку 1920 року в Україні було відновлено радянську владу, впродовж найближчих двох років держава залишалася своєрідним плацдармом для випробування і вдосконалення комуністичної системи. Дослідники наголошують на тім, що засилля адміністративних методів, сувора централізація, диктат комуністичної ідеології, труднощі воєнного часу, нехтування економічними законами — все це призвело до повного розвалу економіки. Жорстока «воєнно-комуністична» політика розорила село, застосовувалася продрозкладка, за якої хліб та деякі види продуктів примусово вилучали із селянських господарств. Тож, не дивина, що серед робітників і селян зростало невдоволення радянською владою (Баран, та ін.,

2007, с. 420–422). Отже, затяжна економічна криза, породжена першою світовою війною і посилена комуністичними експериментами, боляче відображалася на життєдіяльності українського люду.

Щодо міжнародної ситуації, то і тут справи були не кращими. Давалася взнаки відсутність сприятливої зовнішньополітичної кон'юнктури — країни Антанти як переможці першої світової війни не побачили на повоєнній карті Європи незалежну Україну (Баран, та ін., 2007, с. 428). За свідченням ученого Андрія Руккаса (2020), попередній 1919 рік став найбільш драматичним для УНР, адже війна з ворогами на різних фронтах завершилася страшною поразкою. Він зазначає, що противник був повсюди: з північного боку стояли радянські війська, зі східного і південного — білогвардійські, із західного польські, з якими кілька місяців перед тим було укладено перемир'я. У цьому «трикутнику смерті» сконцентрувалася вся армія УНР, котра внаслідок страшної епідемії тифу швидко втрачала боєздатність. Незважаючи на формування 2-ї стрілецької дивізії під проводом полковника Олександра Удовиченка та формування 6-ї стрілецької дивізії під проводом полковника Артема Безручка, підписання політичної польсько-української конвенції, за якою Польща визнавала незалежність УНР, гарантувала її уряду морально-політичну та економічну допомогу у боротьбі проти «червоних», українські та польські вояки не змогли витримати навалу більшовицької армії, і в листопаді 1921 року воєнні дії армії УНР як регулярної збройної сили завершилися.

Значно ширше тогочасні події й явища тлумачить Мирослав Попович, на думку якого, головним наслідком першої світової війни стала загроза краху культурної Європи. Він наголошує на тім, що масштаби непередбачених наслідків перевищували значну повоєнну зміну балансу. Троє з учасників війни — останні європейські та євроазіатські імперії — розвалилися: Австро-Угорщина і Туреччина — на складові національні частини, росія впала в повний соціальний хаос... Решта, за словами вченого, зазнали таких величезних втрат і руйнацій, що майбутнє європейської цивілізації виявилось під знаком запитання. П'ять-шість років після підписання миру економіка Європи, як переможених, так і переможців, перебувала на грані катастрофи, а суспільства потрясли революційні кризи (Попович, 2001, с. 538–539).

Однак, незважаючи на вкрай складну зовнішню й внутрішню ситуації, очільники УНР не піддавалися панічним настроям і фактично у таких безнадійних умовах намагалися утверджувати державність країни в усіх сферах суспільного життя. Вони чітко усвідомлювали, що лише завдяки грамотно налагодженій інформаційній та пропагандистській діяльності можна втілювати у повсякденну реальність ідею державної єдності та єдності.

Утвердження УНР гостро потребувало відкритого поширення і популяризації фактів, аргументів, суджень задля формування громадської думки про події внутрішнього та зовнішнього життя, а також із метою недопущення недостовірної, провокативної інформації про Україну в світі. З'ясуємо, що означають поняття «інформаційна діяльність» і «пропагандистська діяльність».

Інформаційна діяльність — це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави («Інформаційна діяльність», 2021). Під пропагандистською діяльністю розуміється форма комунікації, спрямована на поширення у суспільстві світогляду, теорії, твердження, фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції.

У цьому зв'язку слушною є думка М. Скуленка (1987), який стверджує: «Пропаганда займається не просто просвітництвом, не поширенням знань узагалі, а утвердженням таких ідей, уявлень, установок і ціннісних орієнтацій, які мають політичне значення, тобто знань, необхідних для розв'язання актуальних проблем і завдань, що стоять перед суспільством» (с. 25).

У нашому випадку йдеться, передусім, про заздалегідь спланований і цілеспрямований духовний вплив на аудиторію з певною метою. Задля його здійснення фактично через рік після проголошення УНР, 26 грудня 1918 року, в уряді В.Чехівського було створено такий важливий підрозділ, як Міністерство Преси та Пропаганди. В 1920–1921 роках відомство очолював політичний діяч, письменник, публіцист О. Назарук.

Зазначимо, що діяльність новоствореного міністерства піддавалася суворому контролюванню з боку Голови Ради Народних Міністрів. У «Відчиті про роботу петлюрівського Міністерства Преси та Пропаганди від 3 березня до 5 вересня 1921 року» йдеться про те, що «... справа пропаганди знаходиться в значно гіршому стані, ніж справи преси та інформації... Пропаганда потребує постійної певної кількості коштів, щоби відділ міг працювати, як заведена машина, інакше справа розвалиться зовсім. Одним з основних знаряддь пропаганди являється безперервне постачання літературою, а це вимагає певних витрат, бо інакше не можна... Таким чином перед Міністерством є єдиний шлях: видання власної пропагандної літератури, як то брошур, відозв і т.п.» («Відчит про роботу», 1921, с. 5–6). Стилiстику документа збережено.

Міністерство Преси та Пропаганди впродовж усього часу функціонування УНР, а надто в останні роки, глибоко переймалося організацією і налагодженням системи інформаційної та пропагандистської діяльності, убаचाючи у них запоруку успішного поступу країни.

Саме цим і пояснювалися такі, на перший погляд, недосягненні наміри в умовах жорсткого політичного протистояння і відчайдушно поганої економіки видавати пропагандистську літературу. Але декларації не залишилися деклараціями, а увінчалися цілком конкретними діями.

У Міністерстві був зорганізований спеціальний відділ преси, який працював, здебільшого, у сфері інформування української еміграції Польщі про боротьбу українського народу за свої права та з ворожим для нього впливом більшовицької росії. Для цього було обрано доволі зручну та дійову форму — систематичне розміщення у всіх закордонних газетах інформації про події в Україні. У такий спосіб намагалися нейтралізувати провокативну роботу ворожої агентури, яка діяла у містах проживання української еміграції Польщі.

Окремо слід наголосити на тім, що відділ преси періодично видавав так звані комунікати (огляди — Авт.), в яких містилася інформація про суспільнополітичне життя держави, а також справоздання (звіти — Авт.), де вміщувалися відомості про засідання Ради Республіки. Зокрема, у справозданні про діяльність відділу преси Міністерства Преси та Пропаганди від 8 квітня 1921 року зазначається: «Комунікати ці розсилалися у всі табори (військові) в кількості 19-ти примірників кожного числа, Раді Республіки (фракціям та комісіям) — 12, Міністерствам та Державним Інституціям — 20» («Справоздання про засідання», 1921, с. 10). Стилiстику документа збережено.

Таким чином, система оповіщення в УНР діяла на високому професійному рівні, забезпечуючи спільноту вагомою офіційною інформацією. Важливим є також і те, що розсилання комунікатів і справоздань отримували керівництво та особовий склад військових таборів, що давало можливість вчасно та оперативно реагувати на воєнні виклики. До слова сказати, відділу преси вдавалося здійснювати розсилання у постійному оперативному режимі.

Відділ активно працював і над створенням власного друкованого органу, який інформував спільноту про діяльність УНР, а також організовував українське громадянство на Волині та Холмщині. Такою трибуною стало видання «УКРАЇНПРЕС». Задля залучення громадян означених регіонів до орбіти впливів УНР всі матеріали надсилалися також і українським товариством «Просвіта» у Рівному, Луцьку, Ковелі, Кременці, Володимирі-Волинському та Хелмі. Головна робота органу була зосереджена на формуванні у закордонної громади достовірної й об'єктивної opinio pro Ucraina.

Заслуговує на увагу оцінка факту виходу згаданої газети міністра Преси та Пропаганди, який зауважував, що створення «УКРАЇНПРЕСУ» має неоціненне значення для УНР, бо «... завдяки відсутності власного інформаційного апарату вся закордонна преса користувала-

ся інформаціями про події в Україні і про життя держав світу джерелами відвертих наших ворогів — росіян «єдино-неділимого» гатунку. Так було майже всі 3 роки нашої визвольної боротьби. Про Центр У.Н.Р. або нічого не писали, або подавали такі відомости, з'явлення яких було гірше від цілковитого замовчання... роспач серед українського громадянства, відсутність своєї газети — все це надзвичайно сприяло ганебній праці різнокольорових наших ворогів, які користувалися всяким наклепом і всякою можливістю, щоби кинути й свій бруд на Центр У.Н.Р.» («Думка міністра преси», 1921). Стилiстику документа збережено.

Задля того, щоб послабити, а в подальшому і припинити потiк неправдивої iнформації iз російських джерел про діяльність Української Народної Республіки, вкрай необхідними були рішучі контрзаходи. Саме таку місію і взяв на себе з-поміж інших місій друкований орган «УКРАІНПРЕС». У газеті щодня випускалися інформаційні обіжники (огляди — Авт.), які надсилалися у всі українські, польські і навіть російські газети. Зауважмо, що майже всі видання, які отримували обіжники, бодай частково, та вміщували їх на своїх шпальтах. Але були й такі, які повністю передруковували матеріали «УКРАІНПРЕСу». До цих видань належали українські газети «Воля», «Рідний край», «Син України», «Українське слово». За словами міністра Преси та Пропаганди О. Назарука, «... на підставі інформацій «УКРАІНПРЕСу» в різних органах з'являлися передовиці, при чому майже всі позитивного для нас змісту...» («Огляд діяльності Міністерства», 1921, с. 11–12). Про ліпшу пропаганду годі було й мріяти!

Власне, не є перебільшенням стверджувати, що видання «УКРАІНПРЕС» за доволі короткий проміжок часу зуміло стати інформаційною і пропагандистською трибуною Української Народної Республіки. Така подвижницька діяльність усіх людей, дотичних до цієї справи, дає підстави зробити висновок про формування високої суспільної свідомості, викристалізування непохитної політичної волі українців, які понад усе прагнули бачити свою країну вільною і незалежною.

Підготовка обіжників виданням «УКРАІНПРЕС», в яких детально йшлося про події з усіх сфер життя УНР, була вагомим кроком на шляху до здійснення ефективної комунікації між українською спільнотою всередині країни та закордонними осередками українців. Це також був один зі способів налагодження дієвої співпраці з урядами держав, які підтримували країну. Крім того, продукування контенту для газет слід розглядати і як передумову для передачі його каналами радіотелеграфу, який навіть у ті непрості часи був оперативнішим засобом донесення інформації, аніж друковані видання.

Зважаючи на цю обставину, не можна не звернути увагу на один вельми переконливий фрагмент Огляду діяльності Міністерства Преси та Пропаганди від 1 серпня до 1 листопада 1921 року, вміщений у розділі «Пропаганда». Йдеться про те, що посол Яковлев (не знайдено детальніших даних про нього — Авт.) пише у звіті: «... безумовно необхідно, щоб «УКРАІНПРЕС» постачав матеріали для пропаганди й щоб цей матеріал доходив до нас, якнайшвидче був точний і перевірений, а також відповідав часу... бажано надсилку більш цікавого матеріалу робити телеграфом, а інший більш широкий матеріал треба надсилати щодня, або через день» («Огляд діяльності Міністерства», 1921, с. 37). Стилiстику документа збережено.

Власне, думка посла Яковлева щодо використання телеграфу, доводить незаперечний факт — серед прогресивно налаштованих офіційних чинників (дипломатів, урядовців, працівників державних інституцій та ін.) існувало усвідомлення того, що задля прориву інформаційної блокади УНР необхідно поряд із газетами та інформаційними агенціями використовувати більш потужні та оперативні засоби масової комунікації.

Місце й роль Міністерства Преси та Пропаганди, а також напрями його роботи були чітко виокреслені в тому ж Огляді діяльності від 1 серпня до 1 листопада 1921 року (стилiстику документа збережено):

«Праця Міністерства складається з двох окремих галузів: 1) Пресо-ва служба; 2) Пропаганда.

Пресо-ва служба має завданням шляхом постачання української і взагалі європейської преси відповідним пресовим матеріалом.

а) інформувати громадянство в українській справі взагалі і в праці, намірах і бажаннях центру У.Н.Р. зокрема;

б) вести пропаганду суверенності України як демократичної і республіканської держави;

в) вести боротьбу з ворожою агітацією в пресі і вживати заходи до унешкодження її;

г) вести пляномірну пресову акцію, яка б у всякий спосіб дискредитувала большевицьку владу й заходи її на Україні;

д) інформувати Європу про всі спроби й змагання Українського народу в боротьбі за свою державність (повстання, недовольство населення, підкреслення суто-національної окраски протибольшевицьких акцій населення й т.д.);

ж) боротьба зі спробами русофільських антиукраїнських сил захопити владу на Україні і взагалі вести ті оба інші акції не на користь української державности;

з) боротьба з еміграційними українськими угрупованнями й конценціями, які вносять роздіяльність в українські національні сили й шкодять однастайности визвольної національної боротьби.

2. Пропагандна праця. Пропагандна праця має завданням:

а) шляхом відповідної інформації, всіма засобами як друкованого, так і живого слова закріпити ідею єдності, державної єдності та державної дисципліни всіх сил українського народу по за межами України.

б) широкі зносини з відповідними урядовими чинниками за кордоном (місії тощо), окремими угрупованнями в цілях за їх допомогу пропагандистській ідеї української державності взагалі й демократичному центру У.Н.Р. зокрема.

в) прищиплення й закріплення національної свідомості й державної дисципліни як серед війська так і окремих кольтоній й угруповань українців закордоном.

г) такого ж роду праця серед верств Українського населення, що опинилося по за впливами більшовиків.

д) безупинні зносини з українським громадянством на теренах захоплених окупантами, підтримка духу й надій, прищиплення переконання в потребі дальшої боротьби за своє право й за визволення рідного Краю.

Також важливим є й те, що в згаданому Огляді діяльності окремо подаються конкретні способи та прийоми поширення відомостей про УНР. Отже, «в своїй праці Пресова служба користується: способом розповсюдження своїх вістей і кореспонденцій від імені Пресової агенції «УКРАЇНПРЕС»; пересилкою цих вістей до відповідних представництв У.Н.Р. за кордоном для того, щоб останні використали всі можливості, що мають в своїх руках, для розповсюдження цих вістей в закордонній пресі; використання пресових зв'язків і знайомств; шляхом приватньо і кореспондентури; шляхом приватнього листування; зв'язками з іншими пресовими агенціями («Огляд діяльності Міністерства», 1921, с. 45–46).

Привертає увагу той факт, що задля надання громадянам в Україні та поза її межами достовірної, правдивої та повновичерпної інформації Міністерство Преси та Пропаганди використовувало всі без винятку можливості, включаючи навіть приватне листування. Залучення різних публічних і приватних форм у цій справі дозволяє дійти висновку, що Українська Народна Республіка у вкрай складних суспільно-політичних і соціально-економічних умовах приділяла величезну увагу питанню формування позитивного образу держави як всередині краю, так і назовні.

Тези, що тиражувалися у світ, були надто промовистими, вони знайшли своє відображення у Ноті уряду УНР до народів та представників держав світу, в якій розвінчувалася діяльність більшовицької влади. В історії УНР це був документ першорядної ваги. Стилiстику збережено. Зокрема, у ньому йдеться про те, що «... Українській на-

род, узнавший после трехнедельной тяжелой неволи, радостные часы самостоятельной и независимой жизни, не перестанет бороться, пока не достигнет конечной цели — быть хазяином на своей земле — в своей независимой Украинской Народной Республике... Прошедший 1920-й год, как и предыдущий 1919, прошел в кровавой борьбе украинского народа и его армии против красной российской оккупации. Понимая значение национальной сознательности украинского народа и видя безнадежность своих усилий против национальных стремлений украинского народа, российские коммунисты декларативно признали независимость Украины под названием Украинской Советской Социалистической Республики с ее правительством, во главе которого поставили своего агента чужеземца Раковского. Фактически-же никакой независимой Украины не допускали и не допускают...».

У Ноті уряду показується справжня хижацька сутність українського радянського уряду, засвідчується його шкідництво в утвердженні державної самостійності України. Зокрема, йдеться про таке: «Рада Республіки — орган Верховної Власти Української Народної Республіки, як орган представництва українського народу, громко заявляє тим перед всім світом, що так назване Українське Советське правительтво являється правительтвом окупационним и чужим, что никакого Советского правительства украинский народ не выбирал и не признавал и поэтому не может украинский народ считать своими, назначенные москвою — так называемый ВСЕ-УКРАИНСКИЙ РЕВОЛЮЦИОННЫЙ КОМИТЕТ или СОВЕТ НАРОДНЫХ КОМИССАРОВ». Документ містить висновок про те, що «впродовж ряду століть український народ довів свою любов до миру та спокійної культурної роботи, і через те хоче вільного незалежного життя на своїй землі».

Щодо міжнародних справ, то Рада Республіки заявила, що вона як орган представництва українського народу прагнучиме до збереження найтісніших відносин із сусідніми державами Польською Річчю Посполитою та Румунією.

Є в Ноті й положення про те, якою бачиться співробітництво із росією: «... Что-же касается России, с насильственной оккупационной властью которой Украинский Народ боролся и будет бороться, Рада Республіки заявляє, что Украинский Народ и в будущем будет бороться за свое право на независимую государственную жизнь и что с Российским Народом Украинский Народ найдет общий язык, выражением которого должно быть признание прав на независимость как Украинского, так и Российского народов... Президіум Ради Республіки: Председатель Фещенко-Чопивский. Первый секретарь С.Рачинский» («Нота уряду УНР», 1921, с. 207–210).

Нота уряду УНР до народів та представників держав світу була покликана, з одного боку, привернути увагу світової громадськості до неухильного прагнення країни рухатися у напрямі незалежності та суверенності, засвідчити загарбницькі дії більшовицького режиму в Україні. З другого боку, прописане відверте загравання із російським народом, намагання знайти компроміс із ним у стратегічних питаннях.

Інформаційна та пропагандистська діяльність при цьому виступали потужними засобами досягнення УНР своїх високих цілей. Справа була налагоджена настільки добре, що всі ключові й важливі суспільні події знаходили миттєве відображення у листуванні між міністерствами та відомствами. Так, документом історичного значення є лист Міністерства Закордонних Справ до Міністерства Пошт і Телеграфів, який із часом був поширений серед усієї виконавчої влади від 02.06.1920 р. про звільнення України від більшовицької влади. В ньому, зокрема, йдеться: «До Міністерства Пошт і Телеграфів У.Н.Р. Департамент Поштовий, Відділ Міжнародний. З доручення п. Міністра Закордонних Справ Департамент Чужоземних Зносин М.З.С. у відповідь на Ваше письмо від 28/V ц.р. за ч. 1029 має честь повідомити, що вся територія України звільнена від большевиків на протязі часу починаючи від 25/IV ц.р. має цивільну адміністрацію українську. На тій території можна встановляти поштово-телеграфні установи і налагоджувати поштово-телеграфний зв'язок. Директор Департаменту Чужоземних Зносин Шкільний (підпис нерозбірливо)» («Лист Міністерства Закордонних», 1920, с. 6). Стилiстику збережено.

Чи не найчастіше в ролі ньюсмейкера з-поміж інших урядових інституцій виступало Міністерство Закордонних Справ, яке зацікавлялося гідним представленням України у світі. Відомство акцентувало увагу на нагальній необхідності встановити поштово-телеграфне сполучення між УНР та іншими державами світу. Привертає увагу лист тимчасового виконувача обов'язків Голови Торгово-економічної Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Фещенка-Чопівського до Міністра Пошт і Телеграфів У.Н.Р.: «Гадаю, що немає потреби пояснювати докладно, яке величезне значіння має систематичне, організоване поштово-телеграфне сполучення урядових інституцій і приватного населення У.Н.Р. з закордоном, а особливо в той час, коли розпочнуться економічні зносини між У.Н.Р. і Європейськими державами. Тому дозволю собі взяти ініціативу в справі піднесення перед Вами, Високоповажаний Пане Міністре, дуже важливого питання про улаштування поштово-телеграфного сполучення між У.Н.Р. і державами Західної Європи при посередництві Річі Посполитої Польської. Для сього було б бажано чи надіслати Ваших уповноважених пред-

ставників до Польського Уряду, чи доручити цю справу перебуваючому в складі Варшавської Місії Віце-Міністра Шляхів Лукашевичу, надіславши до нього відповідних фахівців довіреного Вам Міністерства для вироблення умов по порозумінню з польськими представниками. Всю цю справу бажано було б налагодити негайно, не чекаючи завірення сталої поштово-телеграфної конвенції між Україною та Польщею. Таку ж саме справу було б бажано налагодити і в Румунії. Тимчасовий виконувач обов'язків Голови Торгово-економічної Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Феценко-Чопівський. Віце-Міністр Шляхів Лукашевич» («Лист тимчасового виконувача», б. р., с. 4). Стилiстику документа збережено.

Відчайдушні пошуки уряду шляхів щодо встановлення комунікацій із закордоном мають неоціненне значення для історії України, адже вони засвідчують глибоке прагнення достойників УНР будувати міцну й потужну державу. Вагомою особливістю їхньої діяльності було те, що вони, як правило, не зволікали із розв'язанням численних проблем, не замовчували їх, а старалися використовувати будь-яку, бодай і найменшу можливість, щоб прислужитися становленню держави.

Чітка й виразна артикуляція потреб уряду Української Народної Республіки у галузі радіотелеграфного та радіотелефонного зв'язку, професійний підхід у питанні покриття територій, розрахунок приладів та комплектів станцій дає можливість дійти висновку, що чиновництво Міністерства Преси та Пропаганди, а також Міністерства Пошт і Телеграфів керувалися виключно національними інтересами, прагнуло поставити свою діяльність на користь країні й спільноті, вмiло спрямовуючи свої погляди у майбутнє. Усе це доводить, що урядовці не були тимчасовими клерками, позбавленими відповідальності за виконання своєї справи. Це були діячі із глибоким державним мисленням, які вболівали за долю країни.

Міністерство Преси і Пропаганди здійснювало забезпечення інформацією усіх інституцій держави, а також закордонних урядових і громадських організацій. Звернімо увагу на назву справи № 197 (фонд № 1113, опис № 2) — «Інформаційні повідомлення буржуазно-націоналістичного Українпресбюро і його кореспондентів про діяльність петлюрівського уряду; наклепницькі статті і другі кореспонденції про становище населення в містах радянської України». Себто розсилка містила відомості, розмаїті як за змістом, так і за структурою. Тож, наведемо зразок такого інформаційного повідомлення із промовистою назвою «Стан професури»:

«Київ фактично голодує. Професура в жахливому стані. Більшість з них не має змоги читати лекції, або займатися науковою працею. Для характеристики приводимо два приклади: Якось лекції, опо-

відають студенти, нам кинулася у вічі особлива блідість професора О. Грушевського (брат М. Грушевського). Він сидів мовчки, лекції не читав. В аудиторії був страшний холод. Потім ми довідалися, що він вже три дні нічого не їв. Зараз же студенти зібрали між собою невелику кількість харчових продуктів і відправили їх до помешкання професора Грушевського. Професор всю зиму ходив майже босий і в осінньому пальто.

Професора Данилевича можна було щодня, коли він не лежав хворий, бачити в довжелезній черзі біля совітської ідальні, де він по 3–4 години простоював, добиваючись обіду. Як і професор Грушевський, професор Данилевич ходив без черевиків і цілком обідраний» («Інформаційні повідомлення», б. р., с. 187). Стилiстику документа збережено.

Факти в інформаційному повідомленні викладені доволі професійно — змістова частина відрізняється вичерпністю, повнотою та правдивістю інформації, відсутня емоційність у її подачі, стиль і манера викладу є стислими, лаконічними; композиційна побудова нерозволічна, речення, здебільшого, прості. Власне, подібні пресові повідомлення, що готувалися агентством Українпресбюро, слугували чи не головним зразком для формування майбутніх радіоновин.

Звертаємо увагу ще й на такий заголовок повідомлення: «Населення фактично поділяється: на комісарів, урядовців, емігрантів і спекулянтів». Далі у підзаголовку «Хто спекулює?» та тексті новини розкривається її зміст:

«Спекулюють майже усі, хто не служить в совітських установах, але найбільше, особливо в останній час, спекуляцією займаються матроси. Не вважаючи на те, що на залізницях дуже тяжко потрапити до потягу, матроси їздять на південь України — переважно до Одеси, або навіть, до Криму, й привозять відтіля цілі вагони соли.

Так звані «заградительні отряди», які стоять по станції, відбирають різні товари тільки у дрібних спекулянтів. Матросів майже не чіпають, бо останні завше озброєні» («Інформаційні повідомлення», б. р., с. 188). Стилiстику документа збережено.

У цьому повідомленні, як і в попередньому, подані правдиві та, що важливо, різнобічні факти про тодішнє масове явище — спекуляцію, дотримана чітка структура викладу. На підтвердження професійного підходу у формуванні інформаційних повідомлень подамо відомість щодо морального стану громадян «Настрій населення»:

«Червоною стрічкою проходить така думка: «Ми зневірилися в совітських ідеях і держава дбає не про нас. Так думають і так говорять робітники, матроси та червоноармейці. Про настрої селян говорити не доводиться — він виразно ворожий» («Інформаційні повідомлення», б. р., с. 188). Стилiстику документа збережено.

У зведеннях Міністерства Преси та Пропаганди містяться інформаційні повідомлення практично про всі сфери суспільного життя, себто новинам властива широка розмаїтість. Повідомлення згруповані у блоки за принципом тематичної єдності — політика, соціально-економічне життя, міжнародні зв'язки, освіта, релігія, культура тощо, що пізніше знайде відображення у верстці інформаційних випусків на радіо. У зведеннях Міністерства Преси та Пропаганди містяться інформаційні повідомлення практично про всі сфери суспільного життя, себто новинам властива широка розмаїтість. Повідомлення згруповані у блоки за принципом тематичної єдності — політика, соціально-економічне життя, міжнародні зв'язки, освіта, релігія, культура тощо, що пізніше знайде відображення у верстці інформаційних випусків на радіо.

Таким чином можемо охарактеризувати сутнісно-структурні та жанрово-стилістичні особливості відомостей:

- чітке дотримання технологічного принципу подачі інформації (розповідна манера);
- виклад фактажу в логічній або хронологічній послідовностях;
- стислість і чіткість викладу, відсутність розволікності;
- здебільшого, відсутність оціночних суджень;
- наявність широкого бекграунду (передісторії події);
- використання сутнісного, конструктивного ліду (заголовочної фрази);
- наявність значної кількості цифрової інформації;
- дотримання збалансованості (подача різних точок зору, спектру думок).

Очевидно, що налагодження системи оповіщення в УНР як необхідної компоненти суспільного розвитку було справою першорядної ваги. Становлення цієї царини не мислилося окремо від намагання керівництвом держави закласти фундамент, виробити концепцію становлення країни загалом та кожної її галузі окремо. Таку стратегію і тактику утвердження України як самодостатнього суб'єкта світових відносин оприлюднив у своєму зверненні до Ради Республіки Голова Директорії, Головний Отаман військ УНР С. Петлюра. Документ датується від 3 лютого 1921 року. За його словами, «... Головне завдання наше — зберегти незломність національно-державної волі. Не розпорошитись, а йти вперед з повною вірою і з непохитним стремлінням зробити все, щоб здобути народів українському свободу і суверенність...». Саме до необхідності виявляти та сконцентрувати волю для утвердження суверенності держави закликає він, коли наголошує, що лише в такий спосіб «... ми зможемо переконати світ, що східне питання без нас розв'язане бути не може, і що Україна мусить бути визнана як самостійна держава» («Звернення до Ради Рес-

публіки», 1921, с. 1). Стилiстику документа збережено.

Висновки

Перiод 1920–1921 рокiв в iсторiї України виявився надзвичайно буремним, складним, неоднозначним. Це був час неухильного утвердження Української Народної Республіки в усiх сферах суспiльного життя. Інформаційна та пропагандистська дiяльність УНР зазначеного часу стала тим наріжним каменем, завдяки якому забезпечувалася незалежність i суверенність держави на всiх рiвнях. Засоби iнформування та пропаганди якраз i прислужилися цiй високiй мiсiї.

Неоцiненну роль у процесах вiдiграло створене в урядi УНР В. Чехiвського Мiнiстерство преси та пропаганди, вся дiяльність якого була спрямована на грамотно налагоджену iнформаційну та пропагандистську роботи. Чи не найбільшим здобутком цiєї iнституцiї вважаємо цiлеспрямоване, системне й оперативне оповiщення української спiльноти всерединi краiни та закордоном про найвагомiшi подiї суспiльно-полiтичного, соцiально-економiчного, мiжнародного, культурницького життя, що за тогочасних умов можна розглядати як своєрiдний феномен внутрiшньої та зовнiшньої комунiкацiї. Започаткування дiяльності згаданої виконавської структури означало вагомий крок на шляху до створення системи ефективного спiлкування першого українського уряду зi своїми громадянами, а також iз закордонними урядами та спiльнотами.

Надзвичайно потужним кроком в iнформаційнiй та пропагандистській дiяльностi стало видання власного друкованого органу Мiнiстерства Преси та Пропаганди «УКРАIНПРЕС». Газета виконувала водночас i контрпропагандистську функцiю щодо припинення потоку неправдивої iнформацiї iз росiйських джерел про дiяльність УНР, що в перiод великого суспiльного сум'яття 1920–1921 рокiв було архiважливим. Завдяки обiжникам i справозданням, якi вмищувалися на шпальтах видання, українська та мiжнародна спiльноти (у тiм числi росiйська) своєчасно отримували достовiрну, правдиву iнформацiю про Україну, що використовувалися ними у повсякденнiй дiяльностi.

Помiтним явищем в iнформаційнiй та пропагандистській царинах УНР стали численнi документи, що продукувалися урядом — Нота уряду УНР до народiв та представникiв держав свiту, доповiдi мiнiстрiв, директорiв департаментiв Мiнiстерства Преси та Пропаганди, Мiнiстерства Закордонних Справ, Мiнiстерства Пошт i Телеграфiв, звернення до Ради Республіки голови Директорiї С. Петлюри. Офiцiйнi матерiали вмищувалися у згаданiй газетi, а також передавалися засобами радiотелеграфу та радiозв'язку в усi урядовi установи та громадські органiзацiї. Така всеохопнiсть внутрiшньої та зовнiшньої аудиторiї iнформацiєю iз перших вуст мала неоцiненне значення.

Перiод 1920–1921 рокiв є непересiчним перiодом щодо налагоджен-

ня радіотелеграфного і радіотелефонного зв'язку для потреб Української Народної Республіки. Питання передачі інформації на відстань у межах країни, а також на закордонні терени набуло першорядної ваги, оскільки у подібний спосіб відомості потрапляли до споживачів значно раніше та швидше, аніж відомості, передані за допомогою друкованого слова. Власне, запуск системи оповіщення про діяльність Української Народної Республіки означав її потужність і ефективність. Належним чином зорганізована сітка радіотелеграфу та радіозв'язку мала для держави стратегічне значення.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Аньєс, І. (2013). *Підручник із журналістики* (А. Андрусак, пер.). Києво-Могилянська академія.
- Баран, В., Бойко, О., Верстюк, В., Віднянський, С., Греченко, В., Гриневич, В., Смолій, В., Левенець, Ю., Шаповал, Ю., & Литвин, В. (Ред.). (2007). *Україна: політична історія. XX — початок XXI століття*. Парламентське видавництво.
- Відчит про роботу петлюрівського Міністерства преси та пропаганди від 3 березня до 5 вересня 1921 року. (1921). (Фонд 1113, опис 2, справа 22). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- Думка міністра преси та пропаганди про створення «УКРАЇНПРЕСУ». (1921, 8 квітня). (Фонд 1113, опис 2, справа 222). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- Звернення до Ради Республіки Голови Директорії, Головного Отамана військ УНР С. Петлюри. (1921). (Фонд 1113, опис 2, справа 197). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- Інформаційна діяльність. (2021, 8 жовтня). В *Wikipedia*. <https://cutt.ly/uOIkopD>
- Інформаційні повідомлення буржуазно-націоналістичного Українпресбюро і його кореспондентів про діяльність петлюрівського уряду; наклепницькі статті і другі кореспонденції про становище населення в містах радянської України. (б. р.). (Фонд 554, опис 1, справа 77, с. 188). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- Лист Міністерства Закордонних Справ до Міністерства Пошт і Телеграфів від 02.06.1920 р. про звільнення України від більшовицької влади. (1920). (Фонд 554, опис 1, справа 175). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- Лист тимчасового виконувача обов'язків Голови Торгово-економічної Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Феценка-Чопівського до Міністра Пошт і Телеграфів У.Н.Р. (б. р.). (Фонд 554, опис 1, справа 174). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- Маккой, К. (2000). *Вещание без помех*. Мир.
- Нагорняк, М. (2019). Радіотелеграф УНР (1917–1921 рр.): зародження, основні характеристики, стильові особливості. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, 45, 142–149. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9995>
- Нота уряду УНР до народів та представників держав світу. (1921). (Фонд 1113, опис 1, справа 197). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Огляд діяльності Міністерства преси та пропаганди. (1921, 8 квітня). (Фонд 1113, опис 2, справа 222). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Попович, М. (2001). *Нарис історії культури України*. АртЕк.

Пропаганда. (2021, 4 грудня). В *Вікіпедія*. <https://cutt.ly/ZOJZiOh>

Руккас, А. (2020, 2 вересня). *Армія УНР: рік 1920*. Історична правда. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/09/2/158059/>

Скуленко, М. (1987). *Журналистика и пропаганда*. Вища школа.

Службова записка Івана Бутенка до Міністерства Закордонних Справ. (1920, 12 жовтня). (Фонд 554, опис 1, справа 185). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Справоздання про засідання Ради Республіки. (1921, 8 квітня). (Фонд 1113, опис 2, справа 222). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Стівенс, М. (2008). *Виробництво новин: телебачення, радіо, Інтернет*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

REFERENCES

- Agnès, Y. (2013). *Pidruchnyk iz zhurnalistyky* [Textbook of Journalism] (A. Andrusiak, Trans.). Kyiv-Mohyla Academy Publishing House [in Ukrainian].
- Baran, V., Boiko, O., Verstiuk, V., Vidnianskyi, S., Hrechenko, V., Hrynevych, V., Smolii, V., Levenets, Yu., Shapoval, Yu., & Lytvyn, V. (Eds.). (2007). *Ukraina: politychna istoriia. XX – pochatok XXI stolittia* [Ukraine: Political History. XX – the Beginning of the XXI Century]. Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Dumka ministra presy ta propahandy pro stvorennia «UKRAINPRESu» [Opinion of the Minister of Press and Propaganda on the Establishment of UKRAINPRESS]. (1921, April 8). (Fund 1113, Inventory 2, File 222). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].
- Informatsiina diialnist [Information activities]. (2021, October 8). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/uOIkopD> [in Ukrainian].
- Informatsiini povidomlennia burzhuazno-natsionalistychnoho Ukrainpresbiuro i yoho korespondentiv pro diialnist petliurivskoho uriadu; naklepnytski staty i drui korespondentsii pro stanovyshe naselennia v mistakh Radianskoi Ukrainy [Information Messages of the Bourgeois-Nationalist Ukrainian Press Bureau and its Correspondents about the Activities of the Petliurist Government; Defamatory Articles and other Correspondence about the Situation of the Population in the Cities of soviet Ukraine]. (n. d.). (Fund 554, Inventory 1, File 77). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].
- Lyst Ministerstva Zakordonnykh Sprav do Ministerstva Posht i Telegrafiv vid 02.06.1920 r. pro zvilnennia Ukrainy vid bilshovytskoi vlady [Letter of the Ministry of Foreign Affairs to the Ministry of Posts and Telegraphs Dated 02.06.1920 on the Liberation of Ukraine from Bolshevik Rule]. (1920). (Fund 554, Inventory 1, File 175). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].
- Lyst tymchasovoho vykonuvacha oboviazkiv Holovy Torhovo-ekonomichnoi Dyplomatychnoi Misii v Richi Pospolytii Polskii Feshchenka-Chopivskoho do Ministra Posht i Telegrafiv U.N.R. [Letter of the Acting Head of the Trade

and Economic Diplomatic Mission in the Polish-Lithuanian Commonwealth Feshchenko-Chopivsky to the Minister of Posts and Telegraphs of the U.N.R.]. (n. d.). (Fund 554, Inventory 1, File 174). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].

McCoy, Q. (2000). *Veshchanie bez pomekh* [Interference-Free Broadcasting]. Mir [in russian].

Nahorniak, M. (2019). Radiotelegraf UNR (1917–1921 rr.): zarozhennia, osnovni kharakterystyky, stylovi osoblyvosti [Radiotelegraphic Content of UNR (1917–1921): Origin, Main Characteristics, Style Features]. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, 45, 142–149. <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9995> [in Ukrainian].

Nota uriadu UNR do narodiv ta predstavnykiv derzhav svitu [Note of the UPR Government to the Peoples and Representatives of the World]. (1921). (Fund 1113, Inventory 1, File 197). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].

Ohliad diialnosti Ministerstva presy ta propahandy [Review of the Activities of the Ministry of Press and Propaganda]. (1921, April 8). (Fund 1113, Inventory 2, File 222). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].

Popovych, M. (2001). *Narys istorii kultury Ukrainy* [Essay on the History of Culture of Ukraine]. ArtEk [in Ukrainian].

Propahanda [Propaganda]. (2021, December 4). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/ZOJZiOh> [in Ukrainian].

Rukkas, A. (2020, September 2). *Armiia UNR: rik 1920* [Army of the Ukrainian People's Republic: 1920]. *Istorychna pravda*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/09/2/158059/> [in Ukrainian].

Skulenko, M. (1987). *Zhurnalistika i propaganda* [Journalism and Propaganda]. Vishcha shkola [in russian].

Sluzhbova zapyska Ivana Butenka do Ministerstva Zakordonnykh Sprav [Official note of Ivan Butenko to the Ministry of Foreign Affairs]. (1920, October 12). (Fund 554, Inventory 1, File 185). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].

Spravozdannia pro zasidannia Rady Respubliky [Report on the meeting of the Council of the Republic]. (1921, April 8). (Fund 1113, Inventory 2, File 222). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].

Stivens, M. (2008). *Vyrobyntstvo novyn: telebachennia, radio, Internet* [Production of News: Television, Radio, Internet]. Kyiv-Mohyla Academy Publishing House [in Ukrainian].

Vidchyt pro robotu petliurivskoho Ministerstva presy ta propahandy vid 3 bereznia do 5 veresnia 1921 roku [Report on the Work of the Petliura Ministry of Press and Propaganda from March 3 to September 5, 1921]. (1921). (Fund 1113, Inventory 2, File 22). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].

Zvernennia do Rady Respubliky Holovy Dyrektorii, Holovnoho Otamana viisk UNR S. Petliury [Appeal to the Council of the Republic of the Chairman of the Directory, Chief Ataman of the UPR S. Petliura]. (1921). (Fund 1113, Inventory 2, File 197). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine [in Ukrainian].